

БРАНИСЛАВ МАРОВИЋ

КРИТИЧКА АНАЛИЗА ПРИЛОГА ИЗ ЕКОНОМСКЕ ИСТОРИЈЕ ОБЈАВЉЕНИХ У ЗАПИСИМА (1927 — 1941)

При оцјењивању историографске дјелатности у одређеном временском периоду мора се узети у обзир више одредница. Овом приликом навешћемо само оне најважније. У првом реду веома су важни општи друштвено-политички и научно-организациони услови, затим издавачке могућности и кадровске истраживачке снаге.

Период који нас интересује, што се тиче друштвено-политичких и научно-организационих услова, био је повољан за рад на изучавању прошлости Црне Горе, јер је то вријеме лишено ратова и разарања. То је, дакле, период мирног развоја новостворене југословенске заједнице у којој Црна Гора, у оквиру новог политичког и административног уређења под именом Зетска бановина, има своја одређена административна права. То је, такође, период у којем се оснивају, мада у ембрионалном облику, прве научне институције у којима започиње један облик научног рада. Ти први истраживачи црногорске прошлости, предвођени великим ентузијастима и прегаоцима какви су били Душан Вуксан, Ристо Драгићевић и Андрија Јовићевић, оснивају стручни часопис *Записи* са којим и започиње издавачка дјелатност која се затим наставља доста бројним дневним и повременим публикацијама у којима су одређивани разни научни, стручни и публицистички прилози корисни за историјску и друге науке.

У периоду од 14 година, који је предмет нашег интересовања, часопис *Записи* заузима централно мјесто како по квантитету објављених прилога тако још више и по избору и разноврсности тема које се односе на црногорску прошлост, односно на њену економску историју.

Економска историја је, као што је познато, релативно млада наука која се на нашим југословенским просторима јавља

тек почетком овог вијека. Појава првих прилога из економске прошлости Црне Горе у часопису *Записи* скоро да се подудара и са утемељивањем економске историје, једне од дисциплина историјске науке. И поред тог закашњелог јављања ова се дисциплина на нашим просторима у току неколико деценија обликовала као засебна, научна дисциплина и тако заузела и код нас, као што је у многим земљама, равноправно мјесто са осталим друштвено-историјским наукама.

У посматраном периоду (1927—1941. године) часопис *Записи* посветио је економским питањима одговарајуће мјесто по простору, избору и разноврсности тема које обрађује.

Економска проблематика у овом часопису обухваћена је са укупно 60 прилога.

Према рубрикама које су постојале у часопису распоред ових прилога изгледа овако:

У рубрици — Чланци и прилози, односно Чланци, студије, мемоари објављен је 31 прилог. Аутори ових прилога су уредници часописа или њихови сарадници: Душан Вуксан, Ристо Драгићевић, Андрија Јовићевић, др Петар Поповић, Радосав Меденица, инг. агрономије Иво Калуђеровић, др Перо Шоћ, Лазар Дамјановић, инг. комерцијале Благота Радовић, Станко Даниловић, Никола Ђонович, Стево Чутурило, Р. Вешовић и Валтазар Божић са прилозима које је припремио Станислав Боровски.

Највише прилога објавили су: Душан Вуксан — 5, Станко Даниловић — 4, Петар Поповић — 3, Лазар Дамјановић — 3 и Благота Радовић — 3. Остали аутори имали су по два или по један прилог. Седам прилога се односи на финансије и банке, шест на саобраћај, три на статистички попис становништва и по један на риболов, сточарство, задругарство, туризам, извоз, пољопривреду. Остали прилози обрађују општа привредна питања која су била актуелна у то вријеме.

У рубрици — Грађа за историју и фолклор, односно Грађа за историју објављено је укупно 15 докумената. Највише ових докумената објавио је и коментарисао Душан Вуксан (9), Ристо Драгићевић пет, а један је превод с француског Дервиша Коркута. Од објављених докумената четири обрађују проблеме саобраћаја, три финансије и новац, два пољопривреду, два попис становништва, док остала четири нека друга питања из економске проблематике.

Часопис преноси писање европских и других новина и часописа о Црној Гори и Црногорцима у рубрици која се зове Странице о Црној Гори и Црногорцима или Из старих новина и часописа, односно Старе српске новине и часописи о Црној Гори и Црногорцима. У овим рубрикама објављено је укупно шест прилога. Два су прилога преведена с француског из *Moniteur Universel*, званичног органа француске владе, један с пољског, а по један прилог је преузет из *Grlice, Serbskog Narodnog lista* и *Glasnika Društva Srpske Slovesnosti*. Преузети прилози из

страних новина и часописа углавном описују Црну Гору географски, дају статистичке податке о нахијама и брдима, говоре о пољопривредним културама које се гаје, о стоци која се узгаја, о путевима, трговини и карактеру народа.

Остали прилози овог часописа, који, такође, пружају неке податке о економском животу народа и државе, сврстани су у рубрике: Прикази и биљешке, Привредни проблеми, односно Биљешке. Укупно је објављено девет приказа књига, чланака, конференција и полемика које су вођене.

За историјску науку, а самим тим и за економску историју као једну од дисциплина историје, најкориснији су и најважнији научни чланци и историјска грађа, па ћемо се стога на овим прилозима задржати.

Редослед наше критичке анализе поменутих текстова кретаће се не по хронолошком реду објављивања већ по привредним гранама и њиховом значају за тадашње рјешавање привредних проблема Црне Горе, којих је, на жалост, било заиста много.

Основно питање за економски развој и за цјелокупни развој једног друштва, односно државе, свакако је стање и развој саобраћаја. Према томе, саобраћај је окосница развоја укупне привреде и друштва у цјелини.

Неповољна природна конфигурација терена утицала је, поред осталих чинилаца, да Црна Гора остане, веома дуго, саобраћајно неразвијена и одсјечена од осталих дјелова Југославије, односно од сусједних држава. Саобраћај је за Црну Гору стално представљао „уско грло“ за развој привреде и других дјелатности; заправо, највећи проблем за економски развој Црне Горе кроз сву њену досадашњу историју био је слабо развијен саобраћај.

Овај проблем уочавали су ондашњи научни и други радници и о њему писали у *Записима*. О саобраћају и његовом будућем развоју пише се не само у чланцима и другим прилозима који обрађују саобраћај већ и у скоро свим другим прилозима.

За истраживача економске историје веома су корисни подаци које садрже ови прилози о ранијем и тадашњем саобраћају, времену изградње појединих колских путева, њиховој дужини и квалитету. Корисне су, такође, и констатације о стању саобраћаја уопште или о појединим њиховим правцима. У овим прилозима веома је видно нерасположење због слабог рјешавања саобраћајних и других привредних проблема Црне Горе. Ступањем Црне Горе у заједничку југословенску државу очекивало се рјешавање њених многих економских проблема, у првом реду саобраћаја.

Илустрације ради наводимо једно такво незадовољство: „Саобраћај је у истом стању. Довршењем пута Пећ — Андријевица није учињено много за Црну Гору, јер њиме није ријешено ниједно главно питање Црне Горе. Овај је пут зими дуго времена непроходан и, мада нас спаја са богатом Метохијом, пренос је њиме веома тежак и скуп, тако да наше пјаци слабо осје-

ћају неки економски преокрет, јер је храна на нашим пазарима једнако скупа и нема је у већим количинама него ли раније. До уједињења Црногорци су се жалили на изолованост своје земље, а понајвише на никакве везе са Србијом. И последице десет година смо у истом стању; ни данас немамо бољих, краћих и бржих веза са центром наше државе, нити јевтиних путева са привредно богатим средиштем. Наше саобраћајне везе са Србијом, Босном и Јужном Србијом су неодложна потреба. Црна Гора се није ујединила са Србијом да је неко храни, него да се са својом сестром, путем саобраћајних артерија повеже у једну тијесну нераздвојену цјелину. Благостање једне земље зависи од привредног богатства и добрих комуникација. А Црна Гора нема ни једно ни друго“.¹

Јадранска жељезница је у центру пажње ондашње јавности, па према томе није случајно што је у центру пажње аутора прилога у *Записима*.

Идеја о изградњи јадранске жељезнице појавила се крајем XIX вијека, а о њој је стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца вођена веома обимна и живахна дискусија.

Фактографија прилога о овој жељезници не само што је разноврсна и интересантна већ је и корисна. У прилогу Станка Даниловића *Јадранска жељезница* каже се да је Законом о доларском зајму 1922. године утврђен правац јадранске жељезнице са три главне тачке: Београд — Вишеград — Которски залив са пет варијаната путних праваца. За три правца задња станица ове пруге био је Тиват, а за два Сплит.²

Аутор даје податке у тонама о пропусној снази пруге и о вриједности преноса терета у динарима, о дужини у километрима свих праваца пруге, времену путовања возова са задржавањем и без задржавања, брзинама, утрошку горива и мазива, машинском и возном особљу, цијени коштања изградње пруге итд.³

У прилозима је истакнут захтјев да изградња јадранске жељезнице треба да почне истовремено и у Србији и у Црној Гори. Аутор с правом закључује „да ће писак локомотиве бити прави и истински весник економског и културног напретка ових пасивних и заосталих крајева“.⁴

У овим прилозима о саобраћају наилазимо на један занимљив документ који говори о повезивању Цетиња и Вирпазара жељезницом и то трасом која је требало да иде преко Липе Добрске — Цеклина — Љуботиња — Подосмина — Стубице грађанске — Грађана — Подгоре — Томића — Брчела и Сотонића

¹ Андрија Јовићевић, Наши проблеми чекају, Записи, 1929, књ. IV, св. 1, стр. 5.

² Станко Даниловић, Јадранска жељезница, Записи, 1928, књ. II, св. 3, стр. 179 и 181.

³ Исто, стр. 182 и 183.

⁴ Станко Даниловић, Поводом Привилеговане аграрне банке, Записи, 1930, књ. VI, св. 5, стр. 315.

у дужини од 30 километара. У 1910. и 1912. години били су израђени сви предрачуни ове групе: цијена, дужина, варијанте, педенца (нагиб), станице итд.⁵

Градња ове пруге са локомотивама и вагонима требало је да кошта 3.850,000 круна.⁶

У бројним информацијама које пружају *Записи* спада и она о стварању 1887. године Књажевског Црногорског Повлашћеног Парабродског Друштва за одржавање парабродске везе између црногорских лука, Боке Которске, Далмације, Трста, Италије, Скадра.⁷

Ово Друштво радило је само годину дана. Због недостатка финансијских средстава морало је да се расформира. Упис акција за оснивање Друштва износио је свега 338,000 франака у злату, а за нормалан рад било је предвиђено да се упише основна главница од 800,000 франака у злату.

Корисно је обратити пажњу на још један прилог који говори о увођењу телеграфског саобраћаја у Црној Гори 17. априла 1869. године, када је успостављена прва телеграфска веза Црне Горе са Аустријом (Цетиње — Котор). Телеграфску везу добиле су такође 1869. године Ријека Црнојевића и Орја Лука, док је 1870. године прорадила телеграфска станица у Острогу. Међународна радио-телеграфска линија Бар — Бари отворена је 21. јула 1904. године уз присуство Марконија.⁸

Аутор овог прилога Ристо Драгићевић пружа корисне податке о првом курирском и другом поштанском саобраћају у Црној Гори у вријеме Петра I и II, књаза Данила и Николе. Пошто су датуми о увођењу телеграфског саобраћаја били контрадикторни, аутор је, служећи се доступном литературом и архивском грађом, коју у прилогу даје, утврдио тачне податке.⁹

Концепција самосталне црногорске државе све до Берлинског конгреса може се у саобраћајној политици свести на девизу: „Боље и без путева, него да непријатељ отвара врата“. Каснија саобраћајна политика одступила је од ове девизе и створен

⁵ Неколико докумената о пројекту жељезничке пруге Цетиње — Вир, припремио и коментарисао Ристо Драгићевић, *Записи*, 1940, књ. XXIII, св. 1, стр. 116—119.

⁶ Исто, стр. 119.

⁷ Др Перо Ђ. Шоћ, Црногорско Повлашћено Парабродско Друштво, *Записи*, 1928, књ. III, св. 5, стр. 282—285.

⁸ Ристо Ј. Драгићевић, Уређење телеграфског саобраћаја у Црној Гори, *Записи*, 1939, књ. XXI, св. 1—6, стр. 16.

⁹ Аутор је уз рад објавио као прилог два архивска документа која је нашао у Државном архиву у Цетињу. То су забиљешке Николе Брзака (Црногорци су га звали Брзаковић), организатора и првог инструктора црногорског телеграфа. Документа носе ознаку 15. септембар 1870. године и у форми су извјештаја. Један се односи на организацију и рад првих курсева које је Брзак организовао. Садржи такође и Брзакове предлоге о побољшању телефонског саобраћаја. Други документ даје преглед прихода телеграфског саобраћаја у Црној Гори у периоду од 2. марта до 1. септембра 1870. године.

је програм како да се искористи излазак Црне Горе на море, како унаприједити саобраћај на Скадарском језеру и Бојани и како територијално проширење повезати колским путевима.

О градњи бројних колских путева из периода послје Берлинског конгреса па све до 1914. године имамо у *Записима* доста података.

Друго питање које доминира у овом часопису јесте стање црногорских финансија у XVIII, XIX и XX вијеку. Сви прилози који третирају ово питање писани су на основу аутентичне архивске грађе, снабђевени су научном апаратуром или су у прилогу обогаћени документима. Објављени документи веома су корисни за проучавање и реконструкцију државне организације Црне Горе која се у то вријеме почиње стварати и даље усавршавати, као и за проблеме недостатка капитала банака у Црној Гори у новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Познато је да свака правно уређена држава има и свој буџет који се састоји из два дијела — прихода и расхода. Анализирајући ова објављена документа, а то показују и друга, са знајемо да у Црној Гори све до 1914. године буџетски приходи нијесу могли да покрију буџетске расходе.

Познато је да се књаз Никола лако и много задуживао код разних европских земаља. Изнијећемо један детаљ који говори о томе, а у вези је са буџетом његове државе. Тражећи код многих земаља зајмове књаз Никола, је упорно настојао да и од Француске добије зајам. Не желећи да свој капитал уложи у несигуран посао, Французи формирају комисију која ће поћи у Црну Гору и оцијенити могућности враћања кредита. Пошто је комисија утврдила да Црна Гора нема статистичких података о државним приходима и расходима, јер то што је нашла није одговарало буџетској форми, да нема података о извозу и увозу, као ни о рудном богатству и шумама, Француска је одбила да да кредит.¹⁰

У прилозима о банкама у Црној Гори између два свјетска рата одмах се може уочити да црногорске банке раде на ситно и да ситан посао повлачи и ситну зараду. Дакле, банке не располажу већим капиталом. Најважнији посао био је да примају и дају новац на одређени интерес, а не да пласирају своја средства у привредни живот земље. Дати подаци о билансима банака (подгоричке, црногорске, никшићке, чиновничке штедионице и трговачке банке) за 1929. годину односе се на висину штедних улога, кредита, камата, на укупна расположива средства, на годишњи обрт капитала.¹¹

Душан Д. Вуксан, неуморни истраживач и обрађивач црногорске историје, пише у *Записима* из 1928. године, књига II, све-

¹⁰ Гавро Вуковић, *Мемоари*, Обод — Цетиње, Побједа — Титоград, 1985, стр. 22 и 23.

¹¹ Станко Даниловић, *пословање банака у 1929. години*, *Записи*, 1930, књ. VI, св. 6, стр. 55—57.

ска 6. страна 51—55, о првој црногорској банци основаној на Цетињу 1864. године. Ова банка, по Д. Вуксану, радила је до 12. септембра 1870. године када је расформирана. Њени акционари били су војвода Мирко Петровић и књаз Никола, који су уложили капитал од 14,660 фиорина.

За рад ове прве црногорске банке свакако је најинтересантније коме је давала кредите и на које је залог одобравала зајмове. Д. Вуксан одговара на та питања и каже: „Овом банком служили су се у првом реду највиђенији људи, управо сви они, који су по ма ком послу долазили на Цетиње и ту морали дуже времена стајати“.

Рекли смо да је банка радила шест година. Иако је била у активи, ипак је пропала, како закључује Д. Вуксан, због рада и „на часну ријеч“

О предлогу за ковање црногорског новца говори документ који је објавио и коментарисао Ристо Драгићевић.¹²

Црна Гора добила је свој новац 1906. године и то ситни бронзани од 1 и 2 паре и никлени од 10 и 20 пара, а 1909. године сребрни од 1 и 5 перпера, да би 1910. године био искован златни новац од 10, 20 и 100 перпера. До ковања првог црногорског новца у употреби је био крупни златни новац сусједних држава, а ситни аустријски.

Јован Вацлик, некадашњи секретар књаза Николе а затим црногорски конзул у Скадру, предложио је књазу Николи 10. јула 1902. године ковање црногорског новца. Вацлик је предложио да се прве године кује златна монета од 20 франака, друге златна монета од 10 франака, треће сребрна монета од једног франка и четврте године 50 сантима (половина франка). Предлаже да се црногорски новац назива динар или орао (франк) и да се на златним апоенима од 20 и 10 франака отисне лик књаза Николе, а на 50 сантима државни грб.

Треће питање о којем говоре прилози у часопису јесте мелиорација — добијање плодне земље сушењем дијела Скадарског језера и неких поља (Слано, Крупац, Кртолско поље, Попово поље).

Црна Гора, оскудна у плодној земљи, тежила је, макар у идеји, да на рачун Скадарског језера добије плодну земљу која јој је била неопходна јер је глад често харала на њеним просторима. Међутим, тај сан Црна Гора није могла остварити ни тада а ни касније, ступањем у заједничку југословенску државу (1918).

Пољопривреда, главно занимање скоро читавог становништва Црне Горе (око 80% становништва бави се земљорадњом као основним занимањем), пробудила је пажњу аутора прилога у овом часопису. Указује се у тим прилозима на значај задругарства за живот сељака који треба да „траже своје спасење у

¹² Записи, 1939, књ. XXII, св. 1—6, стр. 58—60.

међусобном потпомагању¹³. Говори се о историјату задругарства у Европи и у Црној Гори и дају подаци о броју земљорадничких задруга у Црној Гори до 1914. године.

Наилазимо и на прилоге о сточарству и риболову на Скадарском језеру. Говори се о помјерањима сточара из сталних насеља на катуне почетком љета. Аутор Р. Вешовић у свом прилогу посебно се осврће на издиг стоке на Комове.¹⁴

У прилогу о риболову на Скадарском језеру аутор Андрија Јовићевић¹⁵ даје податке о Језеру, о врсти рибе која живи у њему, о биолошким особинама те рибе, о пазарима на којима се продаје та риба (Подгорица, Вирпазар, Ријека Црнојевића, Скадар, Цетиње, Никшић, Котор), о фабрици за прераду укљевине крљушти за добијање рибљег сребра саграђеној у Црнојевића Ријечи 1927. године, о рибарским задругама итд.

Неки прилози, као прилог Лазара Дамјановића, анализирају уређење аграрних односа у Јужној Србији и Црној Гори који су били утврђени Законом из децембра 1931. године.¹⁶

Према овом Закону под удар аграрне реформе долази и манастирска земља коју су обрађивали закупци — арендатори.

Објављена грађа из пољопривреде односи се на распис и упутство министра унутрашњих дјела војводе Маша Врбице¹⁷ свим капетанима о сијању дјетелине и о достављању 10 ока сјемемена дјетелине, што је довољна количина да се засију два рала земље.¹⁸ У овим документима дата су објашњења како припремити земљу за сијање дјетелине, како сијати сјеме дјетелине и, на крају, упозоравају се капетани да ће министар послати комисију која ће утврдити да ли се по наредби поступило.

О среској пољопривредној изложби одржаној 19, 20. и 21. октобра 1928. године у Вирпазару информисе И. Поповић у *Записима* из 1928. године¹⁹ Пошто се изложба одржала у центру виноградарског краја, на њој су највише били заступљени виноградарски, односно подрумарски производи (вино, ракија, компоти, пекмези, сокови и др.).

Организовање пољопривредних изложби, како се истиче у овом прилогу, има за циљ подстицање пољопривредника на рационалнији рад и већу производњу, упознавање са пољопривредним производима одређеног региона који излаже своје производе и повезивање произвођача и купаца.

¹³ Agr. И. Калуђеровић, Задругарство у Црној Гори, 1882—1914, Записи, 1929, књ. IV, св. 6, стр. 377—378.

¹⁴ Р. Вешовић, Планиновање, Записи, 1928, књ. II, св. 4, стр. 198—200.

¹⁵ Андрија Јовићевић, Риболов на Скадарском језеру, Записи, 1928, књ. II, св. 6, стр. 34—42.

¹⁶ Лазар Дамјановић, Један спроводљив закон, Записи, 1932, књ. X, св. 5, стр. 299—301.

¹⁷ Документа су објављена у Записима, 1937, књ. XVII, св. 1—6, стр. 378—380.

¹⁸ ока = 1,5 kg; рало = 1826 m².

¹⁹ Записи, 1928, књ. III, св. 6, стр. 380—381.

О црногорској индустрији има мало прилога у овом часопису, што је и разумљиво, јер Црна Гора нема праве индустрије. Већином су то мала мануфактурна предузећа која и по капацитетима, и по јачини израженој у коњској снази и по запосленој радној снази представљају мале радионице.

Један прилог односи се на почетак изградње солане у Улцињу.²⁰ Аутор Иво Калуђеровић даје податке колику ће површину изражену у квадратним метрима захватити солана, висину обештећења власницима за земљу, колико ће израдња солане коштати и колико ће тона соли производити годишње. Говори, такође, о пјешчаном простору од Порта Милене до ушћа Бојане дугом 10 км., који се може искористити за виноградарство.

Сљедеће питање из економске проблематике које се нашло у овом часопису јесте попис становништва. Пописом становништва бави се више прилога. Међутим, они се могу сврстати у четири групе. Прву групу прилога чини објављена грађа, другу — чланци, трећу — писање страних новина и часописа, односно странаца и четврту — прикази књига и чланака.

За све статистичке и друге податке који се налазе у овим прилозима заједничка је карактеристика да су непоуздани као извор за истраживача, јер правог модерног статистичког пописа становништва заправо није ни било. Подаци који се налазе у објављеној грађи (три прилога) најпоузданији су, док су подаци у страним новинама и часописима, као и писање странаца (шест прилога), мање поуздани. Аутор једног прилога који је објављен као докуменат на француском језику је Павле Томић, „несуђени француски конзул за Црну Гору“, како пише Петар И. Поповић у свом чланку. Овај попис на француском потиче из 1808. године и обухвата четири нахије и Брда,²¹ као и најважније личности ове четири нахије.

О туризму у Црној Гори пише Радосав Меденица²² истичући значај туризма за привредни развој једне земље, за међународно зближавање и упознавање и за здравствено стање једног народа. Прилог је доста уопштен. Нема података о броју страних туриста осим за Дубровник у годинама 1923. и 1927.

На крају може се на основу свих анализираних текстова дати један општи закључак. Текстови који се односе на економску историју, у односу на текстове из политичке и војне историје који доминирају у овом часопису, заузимају задовољавајуће мјесто и по простору и по разноврсности тема које обрађују. Степен развоја ондашње историјске науке условио је научни ниво обраде ових прилога. Недостатак довољног познавања друштвено-економских законитости развоја друштва код већине аутора

²⁰ Агр. Иво Калуђеровић, Улцињска солана и пјешчане просторије, Записи, 1928, књ. II, св. 5, стр. 304—306.

²¹ Петар И. Поповић, Један прилог за статистику Црне Горе из почетка XIX вијека, Записи, 1928, књ. II, св. 6, стр. 42—44.

²² Записи, 1928, књ. II, св. 6, стр. 45—51.

ових прилога утицао је често на доношење произвољних и нетачних закључака и мишљења. Недостатак највећег броја анализираних прилога јесте неснабдијеност научном апаратуром, што наравно умањује њихов квалитет. Пошто су већину тих прилога стварали најпознатији стручњаци тога времена за поједине научне дисциплине, истраживач претпоставља да је презентирана фактографија поуздана, што свакако не искључује потребу опрезног коришћења. Може се, ипак, констатовати да прилози из економске историје у овом часопису, и поред наведених недостатака, значе за историјску науку, а то значи и за економску историју као дисциплину те науке, одређену научну вриједност.

Branislav Marović

THE ECONOMIC HISTORY OF MONTENEGRO ON THE PAGES OF
»ZAPISI«

S u m m a r y

In the period of 1927. to 1941. the magazine »Zapisi« dedicated the economic issues significant area. It is visible great choice and diversity of issues which are treated. The economic problems were treated by 60 texts.

Taking account the economic branches, we can see that seven issues have been concerned finance and banking, six traffic, three statistic census of population and for only one has been concerned fishing, cattle raising, cooperative movement, tourism, export and agriculture. The other texts take deal with general economic issues which were actual in that time.

Bad side of the greatest number of these texts is shortage of scientific aparatures. However, because of the fact that the majority of these texts have been created by the most famous experts of that time for the particular scientific disciplines, the explorer assumes that presented facts are inconstable, what does not expel the need for careful use.